

Myśl społeczna Jana Pawła II

Mgr Marta Powęska – NKJO Nisko

Ur. w 1967 r. w Rudniku nad Sanem. Absolwentka Wydziału Filologicznego - filologia germańska Uniwersytetu Wrocławskiego. Ukończyła Studia Podyplomowe w zakresie „Zarządzania Projektami Współfinansowanymi przez Unię Europejską” oraz „Organizacji i Zarządzania Oświatą”. Nauczyciel dyplomowany oraz dyrektor Nauczycielskiego Kolegium Języków Obcych w Nisku. Tłumacz przysięgły języka niemieckiego. Zainteresowania badawcze: praca socjalna w Polsce i w Niemczech.

WSTĘP

Kwestie społeczne w nauczaniu Jana Pawła II były obecne od początku Jego pontyfikatu i nawiązywały do nauczania Jego wielkich poprzedników począwszy od Leona XIII aż do Pawła VI. Szczególną uwagę zwraca podejście Papieża do tej problematyki tj. wnikliwość i bezpośredniość analizy problemów. Z pewnością wpływ na to miało doświadczenie życiowe Karola Wojtyły, zetknięcie z tragedią II wojny światowej, z czasami stalinizmu i komunizmu. Jako filozof, humanista i uczonego wyraźnie dostrzegał problemy natury społecznej i je analizował, przedstawiając kierunki i możliwości ich rozwiązania. Nauczanie Jana Pawła II ma olbrzymi wpływ na rozwój nauki społecznej kościoła polegający m.in. na dogłębnej analizie problemu oraz podkreślanu koniecznej i pilnej potrzeby wyostrenia społecznej wyobraźni zarówno kościoła jak i osób sprawujących władzę. Jego stanowisko dotyczące kwestii społecznych odnajdujemy w wielu dokumentach kościoła, w encyklikach, adhortacjach, w licznych homiliach, listach i wystąpieniach. Wiesław Mysłek próbując wyróżnić desygnaty zjawisk, które Papież traktował jako kwestie społeczne wskazał

na dwa główne symptomy: strukturalno-ekonomiczny i socjologiczny¹. Pierwszy obejmuje zagadnienia takie jak nierówność społeczna, ubóstwo, głód, które mogą określać status społeczny społeczeństwa. Drugi obejmuje wyzysk, przemoc i inne patologie społeczne określające stosunki międzyludzkie.

Poniższy tekst jest próbą przedstawienia stanowiska Jana Pawła II wobec kwestii społecznej zawartej głównie w trzech encyklikach społecznych *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* oraz adhortacjach apostoelskich *Familiaris consortio* i *Chrystifideles laici*.

ENCYKLIKI SPOŁECZNE

Laborem exercens - O pracy ludzkiej

Encyklika *Laborem exercens* powstała z okazji 90-tej rocznicy encykliki *Rerum Novarum* i jest poświęcona człowiekowi pracy. Składa się ona z pięciu rozdziałów tj.: „Wprowadzenie”, „Praca a człowiek”, „Konflikt pracy i kapitału na obecnym etapie historycznym”, „Uprawnienia ludzi pracy”, „Elementy duchowości pracy”. Papież z głęboką wnikliwością rozwija temat duchowego wymiaru pracy ludzkiej, przedstawia zasadnicze aspekty pracy

oraz omawia współczesne warunki pracy, wyróżniając szczególnie podmiotowość, a nie przedmiotowość człowieka twierdząc: „*pierwszą podstawą wartości pracy jest sam człowiek - jej podmiot*”². Papież dostrzegając bardzo dynamiczne zmiany w ekonomii gospodarczej podkreśla wartość „ewangelii pracy”, która daje człowiekowi podstawy do działania, myślenia i wartościowania. Brak zachowania równowagi między egzystencją człowieka i jego pracą może prowadzić do pauperyzacji lub bezwzględne konsumizmu. Papież poddał krytyce zarówno gospodarkę marksistowską jak i kapitalizm oparty na liberalizmie. IV rozdział swojej encykliki Jan Paweł II poświęcił ludziom pracy, ich uprawniom, godności pracy na roli, miejscu osób upośledzonych, pracy ludzi na emigracji. Niezależnie, czy jest to pracodawca „pośredni” czy „bezpośredni” zasadą powinno być respektowanie prawa człowieka do pracy, równe jego traktowanie bez względu na zamożność kraju, zachowanie właściwych proporcji między różnymi rodzajami zatrudnienia, a co za tym idzie tworzenie właściwego systemu wykształcenia i wychowania. Istotnym problemem staje się zasada sprawiedliwego wynagrodzenia za wykonaną pracę. Papież stwierdził, że „*sprawiedliwa płaca staje się w każdym wypadku konkretnym sprawdzianem sprawiedliwości całego ustroju społeczno-ekonomicznego*”³. Bardzo istotne jest nie tylko godziwe wynagrodzenie ale także wsparcie udzielane kobietom - matkom, tak aby mogły one przede wszystkim spełniać swoje zadania w rodzinie, zabezpieczenia socjalne dla pracowników oraz ich rodzin (prawo do opieki zdrowotnej, prawo do wypoczynku, bezpieczeństwo i higiena pracy). Naturalną konsekwen-

cją staje się prawo do tworzenia związków zawodowych, których zadaniem jest przede wszystkim obrona żywotnych interesów ludzi pracy, działalność edukacyjna, wychowawcza i samowychowawcza. Jan Paweł II myśląc o ludziach pracy szczególnie zwraca uwagę na często niedocenianą pracę rolników, która była i jest ciężka, często źle wynagradzana, a przecież tak nieodzowna dla funkcjonowania wszystkich społeczeństw. Należałoby zadbać o opiekę prawną dla nich i ich rodzin oraz zabezpieczenia socjalne w przypadku braku pracy lub choroby. Papież w swoich rozważaniach pochylił się także nad osobami upośledzonymi. Postuluje za udostępnieniem im pracy zgodnie z ich możliwościami, za sprawiedliwym dla nich wynagrodzeniem, za możliwością awansu oraz usuwaniem istniejących przeszkód. Te osoby mają takie samo prawo do godnego i pełnoprawnego funkcjonowania w społeczeństwie. Papież jako wnikliwy obserwator porusza problem ludzi pracy, którzy znaleźli się na emigracji zarobkowej. Zarówno systemy prawodawcze jak i pracodawcy winni traktować pracę stosując te same kryteria, które stosują wobec każdego innego pracownika. Encyklikę zamyka rozdział poświęcony duchowości pracy. Kościół mówiąc o pracy człowieka powinien uczestniczyć w kształtowaniu duchowości pracy. Chrystus nauczał o pracy i sam był człowiekiem pracy, na Jego podobieństwo poprzez pracę, i związany z nią trud człowiek uczestniczy w dziele Stwórcy.

Encyklika *Laborem exercens* stanowi bardzo ważny dokument w społecznej nauce Kościoła i tak naprawdę nie traktuje tylko o pracy człowieka, ale dotyczy całej kwestii społecznej, której motywem przewodnim jest ludzka praca. Jan Paweł II z wiel-

² Jan Paweł II, *Laborem exercens*, 6.

³ Tamże, 19.

ką wnikliwością i mądrością nawiązał do wydarzeń sierpniowych w Polsce, których konsekwencją było powstanie ruchu robotniczego przekształconego w NZZ Solidarność, upadek PRL i powstanie III Rzeczypospolitej.

Sollicitudo rei socialis - Troska społeczna

Encyklika *Sollicitudo rei socialis* powstała w dwudziestą rocznicę ogłoszenia encykliki *Populorum progressio* i ściśle nawiązuje do zawartego w niej nauczania Pawła VI w sprawach społecznych. Pomimo upływu tak wielu lat problemy natury społecznej jak i duchowej są nadal aktualne i żywe. Celem rozważań Jana Pawła II jest „podkreślenie, poprzez refleksję teologiczną nad współczesną rzeczywistością, konieczności bogatszej i bardziej zróżnicowanej koncepcji rozwoju”⁴.

Encyklika składa się z siedmiu rozdziałów tj. „Wprowadzenie”, „Nowość encykliki *Populorum progressio*”, „Panorama świata współczesnego”, „Prawdziwy rozwój ludzki”, „Odczytywanie aktualnych problemów w świetle teologii”, „Niektóre wskazania szczegółowe” oraz „Zakończenie”.

Jan Paweł II wzywa do nowego spojrzenia na pojęcie *rozwoju* w kontekście przemian zachodzących na świecie, olbrzymich dysproporcji ekonomicznych między krajami rozwiniętymi a krajami Trzeciego Świata, bogacenia się jednostek lub grup kosztem potrzebujących. Przed dwudziestu laty wierzone, że nastąpi oczekiwany *rozwój* polegający m.in. na udzieleniu wsparcia i pomocy. Owszem pojawiły się liczne inicjatywy ekonomiczne, techniczne, humanitarne i religijne ale dystans w tych obszarach jest raczej coraz większy. Obok zacofania ekonomicznego widoczny jest niepokojący brak rozwoju w dziedzinie kulturowej, do którego nale-

żą: analfabetyzm, bariery w zakresie edukacji, problem demografii, dyskryminacje, negowanie i ograniczanie praw ludzkich np. prawa do wolności religijnej, swobody zrzeszania się, tworzenia związków zawodowych. Papież wskazuje konkretne znaki niedorozwoju, są to: brak mieszkań, bezrobocie, zadłużenie międzynarodowe prowadzące do olbrzymiej zależności i apeluje o dążenie do powszechnego *rozwoju* we wszystkich częściach świata, w przeciwnym razie nastąpi proces uwsteczniania i dotknie to nawet tych lub te dziedziny, które stwarzają wrażenie dobrze rozwiniętych. Bardzo trafnie analizuje podział na Wschód i Zachód, na Północ i Południe, które w kontekście rozwoju stają się synonimami podziału. Wyraża tym samym krytyczny stosunek zarówno wobec kapitalizmu jak i marksizmu. Dalszą konsekwencją tych podziałów jest brak równowagi, konflikty militarne, rozwijający się przemysł zbrojeniowy, terroryzm. Papież dostrzega pozytywne zmiany zachodzące we współczesnym świecie i zalicza do nich coraz większą troskę o poszanowanie praw ludzkich, świadomość własnej godności i godności istoty ludzkiej, poszanowanie życia, troskę o zachowanie równowagi ekologicznej.

Papież w dziesiątym roku swego pontyfikatu tj. w 1987r. roku nazwał i poddał analizie wymienione wyżej problemy nękające ludzkość. Obecnie po 25 latach prawie wszystkie one istnieją i często nabrały jeszcze mocniejszego charakteru. Kryzys ekonomiczny w Europie i na świecie, uzależnienia finansowe od krajów bogatych, rosnące bezrobocie, wojny i konflikty militarne, coraz bardziej groźne ataki terrorystyczne to tylko kilka przykładów na to, że nie potrafiłszy słuchać nauk, które kierował do Jan Paweł II.

W kolejnych rozdziałach swojej encykliki Papież wskazuje na kierunki działań, które mogą pomóc w ulepszaniu współczesnego świata. Należą do nich: zachowanie równowagi pomiędzy „być” a „mieć” z zachowaniem zasad moralnych i etycznych zarówno w stosunku do jednostki, do grup społecznych, do narodów i wszystkich ludzi. Zaangażowanie się w pełny rozwój z poszanowaniem wszystkich praw, z zachowaniem solidarności, wolności, miłości wobec bliźnich i Ziemi jest imperatywem dla każdego człowieka. W szóstym rozdziale Papież wskazuje na olbrzymią rolę Kościoła, który „nie proponuje bowiem systemów czy programów gospodarczych i politycznych ani też nie stawia jednych ponad innymi, byleby godność człowieka była należycie uszanowana i umacniana, a Kościołowi była pozostawiona konieczna przestrzeń do wypełniania własnego posłannictwa w świecie”⁵.

Podstawowym narzędziem do realizacji tego celu jest nauka społeczna, której zadaniem jest refleksja nad rzeczywistością ludzkiego życia w społeczeństwie i wyjaśnianie tej rzeczywistości. Nauka ta należy do teologii moralnej, zaś jej nauczanie i upowszechnianie są w zakresie ewangelizacyjnej misji Kościoła.

Centesimus annus - Setna rocznica

Ostatnia z encyklik społecznych *Centesimus annus* powstała w setną rocznicę encykliki *Rerum novarum* i jest propozycją odczytania jej na nowo w kontekście dokonujących się przemian, zwłaszcza rozwiązywania kwestii robotniczej. Składa się ona z rozdziałów: „Znamienne rysy encykliki

Rerum novarum”, „Ku rzeczom nowym naszych czasów”, „Rok 1989”, „Własność prywatna i powszechne przeznaczenie dóbr”, „Państwo i kultura” oraz „Człowiek jest drogą Kościoła”. Czas powstania tej encykliki jest szczególny. Upadek komunizmu, zmiany ideologiczne i społeczne wnoszący w wielu krajach historyczne zmiany, ale powstała kwestia odbudowy wnętrza człowieka. Jan Paweł II był przekonany, że dla rozwiązania wspomnianej kwestii nie wystarczy obalić struktury komunizmu, ale konieczne trzeba go przewyciężyć wewnętrznie⁶. Papież z całą mocą podkreśla podmiotowość człowieka i podmiotowość społeczeństwa poczynając od państwa, rodziny, poprzez wspólnoty gospodarcze, społeczne i polityczne. Istotnym zagrożeniem dla koncepcji osoby ludzkiej jest ateizm. Papież stwierdził, że „Negacja Boga pozbawia osobę jej fundamentu, a w konsekwencji prowadzi do takiego ukształtowania porządku społecznego, w którym ignorowana jest godność i odpowiedzialność osoby”⁷.

Encyklika *Centesimus annus* jest dokumentem najbardziej wszechstronnym i najgłębszym z dotychczasowych encyklik społecznych tego Papieża⁸. Bardzo dobitnie podkreśla potrzebę prowadzenia reform w zakresie przywrócenia pracy jej godności. Warunkiem jest odpowiedzialność społeczeństwa i państwa za utrzymanie równowagi wzrostu, zadbanie o miejsca pracy, ubezpieczenie społeczne bezrobotnych, prowadzenie polityki przekwalifikowania zawodowego, zagwarantowanie odpowiedniego poziomu zarobków, warunków i czasu pracy. Państwo powinno w związku z tym kierować się zasadą po-

⁵ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, 41.

⁶ Por. J. Tischner, *Widnokrąg nowej odpowiedzialności (Na marginesie Centesimus annus)*, „Znak” 43 (1991) nr 433 (6), s. 43.

⁷ Jan Paweł II, *Centesimus annus*, 13.

⁸ Borutka T., *Katolicka nauka społeczna*, Częstochowa – Jasna Góra 1999, str. 161.

mocniczości i solidarności. Bardzo wyraźnie pojawia się w rozważaniach Papieża pierwiastek polski, tj. nawiązanie do wydarzeń w Polsce z 1989 roku – „Wydarzenia roku 1989, które rozgrywały się głównie w krajach wschodniej i środkowej Europy, mają znaczenie uniwersalne, ponieważ ich pozytywne i negatywne konsekwencje dotyczą całej rodziny ludzkiej”⁹. Wiele miejsca autor poświęca zagadnieniu własności prywatnej oraz powszechnemu przeznaczeniu dóbr. Oprócz tej podstawowej własności jaką jest ziemia, Papież wskazuje na własność wiedzy, techniki i umiejętności. Ostrzega przed konsumizmem i przypomina o obowiązku wspomagania innych. Encyklika jest jedną z najważniejszych wypowiedzi na temat życia gospodarczego, w którym naczelną zasadą powinna być podmiotowość i celowość człowieka w życiu społecznym i stanowi bardzo ważny głos w dialogu katolickiej nauki społecznej ze współczesną ekonomią.

ADHORTACJE APOSTOLSKIE

Familiaris consortio - O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym

Kolejnym dokumentem, w którym Jan Paweł II porusza istotne kwestie społeczne jest adhortacja apostolska *Familiaris consortio*. Zasadniczym tematem jest rodzina i jej zadania we współczesnym świecie. W niniejszym artykule szczególnej analizie zostaje poddana część pierwsza: „Blaśki i cienie rodziny w dobie obecnej” oraz część trzecia: „Zadania rodziny chrześcijańskiej”, szczególnie rozdział: „Uczestnictwo w rozwoju społeczeństwa”.

Papież w pierwszych słowach podkreśla ogromną wartość i znaczenie rodziny i małżeństwa oraz wskazuje na zagrożenia, które mogą je niszczyć lub osłabić.

Kościół powinien mocno zaangażować się w dzieło pomocy na rzecz rodziny, pomóc w budowaniu relacji rodzinnych opartych na miłości i sprawiedliwości, służyć prawdzie, wolności oraz godności mężczyzny i kobiety. Tak jak zmienia się współczesny świat, zmienia się model współczesnej rodziny. Do pozytywnych zjawisk Papież zalicza m.in. zwiększone poczucie wolności osobistej, zwracanie uwagi na jakość relacji międzyludzkich między małżonkami, podnoszenie godności kobiety, odpowiedzialne rodzicielstwo, z drugiej zaś strony bardzo niepokojące stają się zjawiska rosnącej liczby rozwodów, zaburzenia w pojmowaniu autorytetów rodzicielskich, aborcja i sterylizacja. Źródłem takich zachowań jest niewłaściwie rozumiana wolność, często oparta na egoizmie. Oczywiście problem rodziny w krajach biednych wynika z innych przesłanek niż w krajach bogatych, gdzie paradoksalnie dobrobyt i konsumpcjonizm mogą stać na przeszkodzie w budowaniu zdrowych, opartych na miłości i na normach moralnych relacji rodzinnych. „Nasza epoka potrzebuje mądrości”¹⁰ wskazuje Jan Paweł II, mądrości głoszonej przez Kościół, przez naukę, przez asymilację kultur. W części trzeciej adhortacji Papież stanowczo stwierdza, że rodzina jako wspólnota osób: mężczyzny i kobiety, dzieci, rodziców i krewnych powinna być oparta na miłości, jedności i nierozzerwalności. Sporo uwagi autor poświęca roli kobiety w społeczeństwie, która powinna mieć na równi z mężczyzną jednakowe prawa do uczestniczenia w zadaniach publicznych i wykonywania zawodów. Kobieta jako matka i żona winna być wspierana przez rodzinę, społeczeństwo i Kościół do pełnienia tych ról. Papież sprzeciwia się pogardzie, niewolnictwu,

⁹ Jan Paweł II, *Centesimus annus*, 26.

¹⁰ Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, 8.

pornografii, prostytucji i dyskryminacji, a szczególnie dyskryminacji bezdzietnych mężatek, wdów, kobiet żyjących w separacji, rozwiedzionych oraz samotnych matek. Szczególna troska, miłość, szacunek oraz opieka materialna, uczuciowa, wychowawcza i duchowa należy się każdemu dziecku. Równie ważne jest otoczenie opieką człowieka starszego, który „wypełnia cenne posłannictwo świadka przeszłości i inspiratora mądrości dla młodych i przyszłości”¹¹. Papież nieprzerwanie i dobitnie podkreśla olbrzymią wartość rodziny, która jest pierwszą komórką społeczną i wraz z innymi rodzinami tworzy społeczeństwo, jest równocześnie „pierwszą” i „niezastąpioną szkołą życia społecznego”¹². Zadaniem władz publicznych jest wspieranie rodziny w każdym obszarze tj. ekonomicznie, społecznie, pedagogicznie, politycznie i w sferze kultury. *Familiaris consortio* jest wynikiem obrad Synodu Biskupów z 1980 roku. Jednym z bardzo ważnych omówień było opracowanie Karty Praw Rodziny, która oficjalnie została przedłożona przez Stolicę Apostolską w dniu 22 października 1983 r.

W *Familiaris consortio* Papież przypominał prawa rodziny:¹³

- prawo do istnienia i rozwoju jako rodziny, czyli prawo każdego, zwłaszcza człowieka ubogiego, do założenia rodziny i posiadania odpowiednich środków do jej utrzymania;
- prawo do wypełniania własnej odpowiedzialności w zakresie przekazywania życia i wychowania dzieci;
- prawo do intymności życia małżeńskiego i rodzinnego;
- prawo do stałości więzi i instytucji małżeństwa;

¹¹ Tamże, 27.

¹² Tamże, 42.

¹³ Tamże, 46.

- prawo do wyznawania własnej wiary i stawania w jej obronie;
- prawo do wychowania dzieci wedle własnych tradycji i wartości religijnych i kulturowych, przy pomocy koniecznych środków, narzędzi oraz instytucji;
- prawo do uzyskania zabezpieczenia fizycznego, społecznego, politycznego, ekonomicznego, zwłaszcza dla ubogich i chorych;
- prawo do mieszkania, pozwalającego na godziwe życie rodzinne;
- prawo do wypowiedzi i przedstawicielstwa wobec publicznych władz gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz władz niższego szczebla, bądź bezpośrednio, bądź za pośrednictwem stowarzyszeń;
- prawo do zrzeszania się z innymi rodzinami i instytucjami celem właściwego i gorliwego wypełnienia swych zadań;
- prawo do ochrony nieletnich poprzez odpowiednie instytucje i prawodawstwo przed szkodliwymi środkami farmakologicznymi, pornografią, alkoholiżmem itp.;
- prawo do godziwej rozrywki, która służyłaby również wartościom rodziny;
- prawo osób starszych do godziwego życia i umierania w sposób godny człowieka;
- prawo do emigrowania całej rodziny w poszukiwaniu lepszych warunków życia.

Christifideles laici (O powołaniu i misji świeckich w kościele i świecie)

Kolejna adhortacja Jana Pawła II *Christifideles laici* jest dokumentem posynodalnym odnosi się do biskupów, kapłanów, zakonników oraz do wszystkich świeckich kato-

lików, którzy mogą zaangażować się w misję rzecz Kościoła i społeczeństwa. Jedną z form jest uczestnictwo ludzi świeckich w życiu parafii, poprzez np. tworzenie wspólnot, którym czasami łatwiej dotrzeć do pojedynczych osób, które są niewierzące lub znajdują się w potrzebie. „*Apostolstwo indywidualne*”¹⁴ ma ogromną moc zarówno dla Kościoła, dla społeczeństwa jak i dla tych, którzy się tego podejmują. Takie zrzeszenia świeckich katolików winny opierać się na miłości bliźniego, solidarności, na zasadach braterstwa i sprawiedliwości. Myślą przewodnią staje się poszanowanie godności osobistej i obrona jej praw. Jest to obowiązek wszystkich ludzi ale szczególnie spoczywa na „*rodzicach, wychowawcach, pracownikach służby zdrowia, osobach sprawujących władzę gospodarczą i polityczną*”¹⁵. Jedną z form niesienia pomocy innym jest wolontariat. Papież wyraźnie przypomina stwierdzenia Synodu Biskupów, że wszyscy mamy prawo i obowiązek angażować się w życie publiczne i polityczne, mając za cel dążenie do wspólnego dobra, pokoju, sprawiedliwego ładu społecznego i międzynarodowego¹⁶. Papież zabrał głos w sprawie gospodarczo-społecznej i dobitnie stwierdził, że człowiek jest ośrodkiem życia społecznego, a podstawową zasadą jest powszechne przeznaczenie dóbr i własności prywatnej. Autor nawołuje do walki z bezrobociem, do dbałości o właściwą organizację pracy, tworzenia nowego typu przedsiębiorstw, do rewizji systemów handlowych i finansowych, do zmiany systemu wymiany technologicznej oraz odpowiedzialność w dziedzinie ekologii¹⁷. Nie sposób pominąć troski Papieża o odpowiedzialność człowieka i społeczeń-

stwa za proces tworzenia i przekazywania kultury. Jest naszym obowiązkiem twórcze uczestniczenie w życiu szkół, ośrodków dydaktycznych, badawczych i naukowych. Należy wspierać autentyczną kulturę narodów mając na uwadze obronę wolności i godności osoby ludzkiej oraz sprzeciw wobec różnych form monopolizacji i manipulowania. Szczególnie w czasach powszechnego zasięgu środków masowego przekazu należy kierować się rozwagą i umiejętnością krytycznego spojrzenia na przekazywane treści. Troską obejmuje Papież młodzież, ludzi starszych i chorych, roli kobiety i mężczyzny we współczesnych społeczeństwach.

ZAKOŃCZENIE

Szczegółowa analiza powyższych dokumentów pozwala sformułować twierdzenie, że dla Papieża Jana Pawła II zagadnienia społeczne były bardzo bliskie i przez cały okres swego pontyfikatu poświęcał im dużo uwagi i skupienia. Jego myśl społeczna wnosi nowe idee do katolickiej nauki społecznej. Papież nie przedstawia konkretnych rozwiązań problemów społecznych lub ekonomicznych lecz przekazuje światu zasady i wartości moralne, których respektowanie i zastosowanie może pomóc tworzyć taką rzeczywistość społeczną, w której traktowanie godność każdego człowieka jako wartości naczelnej pozwoli kształtować współczesny świat oparty na miłości, sprawiedliwości i pokoju. „*Nauka społeczna interesuje się dziś szczególnie człowiekiem w jego powiązaniu ze złożoną siecią relacji, charakterystyczną dla współczesnych społeczeństw. Nauki humanistyczne i filozofia pomagają wyjaśnić, na czym polega*

¹⁴ Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 28.

¹⁵ Tamże, 38.

¹⁶ Jan Paweł II, *Christifideles laici*, 42.

¹⁷ Tamże, 43.

centralna rola człowieka w społeczeństwie, i uzdalniają go do lepszego rozumienia samego siebie jako „istoty społecznej”¹⁸.

Wybrane myśli przewodnie Jana Pawła II zacytowane poniżej, umacniają fundamenty nauki społecznej Kościoła. Należą do nich:

Personalizm i godność człowieka: „Godność ludzkiej osoby jest wartością transcendentną, zawsze uznawana za taką przez wszystkich, którzy szczerze poszukiwali prawdy. W istocie rzeczy całą historię ludzkości należy interpretować w świetle tego pewnika. (...) Troska o dobro jednostki łączy się więc ze służbą dobru wspólnemu, zaś prawa i obowiązki uzupełniają się wzajemnie i wzajemnie umacniają”¹⁹.

Wolność i prawda: „Jeśli istnieje prawo do poszukiwania prawdy na własnej drodze, to bardziej podstawowy w stosunku do niego jest ciężący na każdym człowieku poważny obowiązek moralny szukania prawdy i trwania przy niej, gdy się ją odnajdzie”²⁰.

Rodzina, małżeństwo: „Ponieważ Stwórca wszechrzeczy ustanowił związek małżeński początkiem i podstawą społeczności ludzkiej”, rodzina stała się „pierwszą żywotną komórką społeczeństwa”. Rodzinę łączą ze społeczeństwem żywotne i organiczne więzi, stanowi ona bowiem jego podstawę i stale je zasila poprzez swe zadanie służenia życiu: w rodzinie przecieź rodzą się obywatele i w niej znajdują pierwszą szkołę tych cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju samego społeczeństwa”²¹.

Świętość życia ludzkiego, zło aborcji i eutanazji: „Życie człowieka pochodzi od Boga, jest Jego darem, Jego obrazem i odbiciem, udziałem w Jego ożywczym tchnieniu. Dlatego *Bóg jest jedynym Panem tego życia: człowiek nie może nim rozporządzać*”²².

Godność kobiety: „W dziele kształtowania nowej kultury sprzyjającej życiu, kobiety mają do odegrania rolę wyjątkową, a może i decydującą, w sferze myśli i działania: mają stawać się promotorkami „nowego feminizmu”, który nie ulega pokusie naśladowania modeli „maskulinizmu”, ale umie rozpoznać i wyrazić autentyczny geniusz kobiecy we wszystkich przejawach życia społecznego, działając na rzecz przewycięzania wszelkich form dyskryminacji, przemocy i wyzysku”²³.

Porządek społeczny: „Podstawą i celem porządku społecznego jest osoba ludzka jako podmiot niezbywalnych praw, których nie otrzymała z zewnątrz, lecz które wypływają z jej natury: nic i nikt nie może ich zniszczyć, żadna zewnętrzna siła unicestwić, bowiem ich korzenie tkwią w tym, co jest najgłębiej ludzkie. Analogicznie, osoba ludzka jest czymś, co wyrasta ponad uwarunkowania społeczne, kulturalne i historyczne, bowiem właśnie człowiek, istota obdarzona duszą, dąży do celu, który pozostaje transcendentny wobec zmiennych warunków jego egzystencji. Żadna ludzka władza nie może się przeciwstawić realizacji człowieka jako osoby”²⁴.

¹⁸ Jan Paweł II, *Centesimus annus*, 54.

¹⁹ Jan Paweł II, *Orędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju*, 1999, 2.

²⁰ Jan Paweł II, *Veritatis splendor*, 34.

²¹ Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, 42.

²² Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 39.

²³ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, 99.

²⁴ Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju*, 1988, 1.

Solidarność: „(Solidarność) nie jest więc nieokreślonym współczuciem czy powierzchniowym rozrzewnieniem wobec zła dotyczącego wielu osób, bliskich czy dalekich. Przeciwnie, jest to *mocna i trwała wola* angażowania się na rzecz *dobra wspólnego*, czyli dobra wszystkich i każdego, wszyscy bowiem jesteśmy naprawdę odpowiedzialni za wszystkich”²⁵.

Pomocniczość: „(...) Do osiągnięcia tych celów Państwo winno się przyczyniać zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio. Pośrednio zgodnie z *zasadą pomocniczości*, stwarzając warunki sprzyjające swobodnej działalności gospodarczej, która mogłaby zaoferować wiele miejsc pracy i źródeł zamożności. Bezpośrednio i zgodnie z *zasadą solidarności*, ustalając w obronie słabszego pewne ograniczenia autonomii tych, którzy ustalają warunki pracy; a w każdym przypadku zapewniając minimum środków utrzymania pracownikowi bezrobotnemu”²⁶.

Uczestnictwo: „W imię sprawiedliwości i prawdy nie wolno dopuścić do tego, aby podstawowe ludzkie potrzeby pozostały nie zaspokojone i do wyniszczenia z tego powodu ludzkich istnień. Konieczne jest też udzielenie ludziom potrzebującym pomocy w zdobywaniu wiedzy, we włączaniu się w system wzajemnych powiązań, w rozwinięciu odpowiednich nawyków, które pozwolą im lepiej wykorzystać własne zdolności i zasoby”²⁷.

Wolność: „Nie będąc ideologią, wiara chrześcijańska nie sądzi, by mogła ująć w sztywny schemat tak bardzo różnorodną rzeczywistość społeczno - polityczną

i uznaje, że życie ludzkie w historii realizuje się na różne sposoby, które bynajmniej nie są doskonałe. Tak więc metodą Kościoła jest poszanowanie wolności przy niezmiennym uznawaniu transcendentnej godności osoby ludzkiej”²⁸.

Kultura: „(...) nie można zrozumieć człowieka, analizując jedynie jego aktywność gospodarczą, tak jak nie można go określić tylko na podstawie jego przynależności klasowej. Zrozumienie człowieka jest bardziej wyczerpujące, gdy widzi się go w kontekście kultury, poprzez język, historię i postawy przyjmowane wobec podstawowych faktów egzystencjalnych, takich jak narodziny, miłość, praca, śmierć”²⁹.

Rola Państwa: „Leon XIII wiedział, że do zapewnienia normalnego rozwoju ludzkich działań, zarówno duchowych, jak i materialnych, jedno i drugie bowiem są niezbędne, konieczna jest zdrowa teoria Państwa. Dlatego w jednym z punktów encykliki *Rerum novarum* przedstawia on organizację społeczeństwa opartą na trzech władzach -prawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej - co w tamtych czasach było nowością w nauczaniu Kościoła. Ten porządek odzwierciedla realistyczna wizję społecznej natury człowieka, która wymaga odpowiedniego prawodawstwa dla ochrony wolności wszystkich. Dlatego jest wskazane, by każda władza była równoważona przez inne władze i inne zakresy kompetencji, które by ją utrzymywały we właściwych granicach. Na tym właśnie polega zasada „państwa praworządnego”, w którym najwyższą władzę ma prawo, a nie samowola ludzi”³⁰.

²⁵ Jan Paweł II, *Sollicitudo rei socialis*, 38.

²⁶ Jan Paweł II, *Centesimus annus*, 15.

²⁷ Jan Paweł II, *Centesimus annus*, 24.

²⁸ Tamże, 46.

²⁹ Tamże, 24.

³⁰ Tamże, 44.

Praca: „W naszych czasach wzrasta rola pracy ludzkiej jako czynnika wytwarzającego dobra niematerialne i materialne; coraz wyraźniej też widzimy, jak praca jednego człowieka splata się w sposób naturalny z pracą innych ludzi. Dzisiaj bardziej niż kiedykolwiek *pracować* znaczy *pracować z innymi i pracować dla innych*: znaczy robić coś dla kogoś³¹”.

Środowisko naturalne: „Zdaje się, że jesteśmy coraz bardziej świadomi, iż eksploatacja ziemi, planety, na której żyjemy, domaga się jakiegoś racjonalnego i uczciwego planowania. Równocześnie eksploatacja ta dla celów nie tylko przemysłowych, ale także militarnych, niekontrolowany wszechstronnym i autentycznie humanistycznym planem rozwoju techniki, niosą z sobą zagrożenie naturalnego środowiska człowieka, alienuje go w stosunku do przyrody, odrywa od niej. Człowiek zdaje się często nie dostrzegać innych znaczeń swego naturalnego środowiska, jak tylko te, które służą celom doraźnego użycia i zużycia”³².

STRESZCZENIE

Autorka w swoim artykule koncentruje się na zaprezentowaniu głównych myśli o charakterze społecznym zawartych w nauczaniu Jana Pawła II. Stanowisko Papieża wobec kwestii społecznej zawarte jest w wielu dokumentach kościoła, w encyklikach, adhortacjach, w licznych homiliach, listach i wystąpieniach. Podstawę rozważań stanowią trzy encykliki społeczne *Laborem exercens*, *Sollicitudo rei socialis*, *Centesimus annus* oraz dwie adhortacje apostolskie *Familiaris consortio* i *Christifideles laici*, które stanowią kamienie milowe w rozwoju nauk spo-

łecznych. Nauczanie Jana Pawła II ma wielki wkład w rozwój nauki społecznej kościoła polegający m.in. na dogłębnej analizie problemu oraz podkreślaniu koniecznej i pilnej potrzeby wyostrenienia społecznej wyobraźni zarówno kościoła jak i osób sprawujących władzę. Analizę wymienionych dokumentów zamykają cytaty Ojca Świętego stanowiące w opinii autorki punkty wyjścia dla wykładni całokształtu problemów społecznych.

SUMMARY

Social thought of John Paul II

The author of this article focuses on presentation of the main concepts of social nature contained in the teaching of John Paul II. The pope's attitude towards social issues is evident in many documents of the church such as encyclicals, adhortations, numerous homilies, letters and speeches. This dissertation is based on three social encyclicals, namely *Laborem Exercens*, *Sollicitudo Rei Socialis*, *Centesimus Annus* and two apostolic adhortations: *Familiaris Consortio* and *Christifideles Laici*, which mark fundamental milestones in social sciences. John Paul II's teaching made a great contribution to the development of social sciences of the church consisting, inter alia, in an in-depth analysis of an issue, and emphasizing the urgent need to sharpen social imagination both of the church and of people exercising power. The analysis of the listed documents is complemented by pope's quotations, which in the author's opinion, are the starting point for the interpretation of all social issues.

³¹ Jan Paweł II, *Centesimus annus*, 31.

³² Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, 15.